

МОВОЗНАВЧА ПРИРОДА ГІПЕРТЕКСТУ

Анотація. У статті розглянуто питання теоретичного характеру, які стосуються мовознавчої природи гіпертексту. Прослідковано історію виникнення терміну «гіпертекст», а також міждисциплінарний характер досліджуваного явища (комп'ютерні науки, літературознавство, теорія соціальної комунікації, перекладознавство). У статті стисло висвітлені та протиставлені ключові характеристики понять «текст» – «гіпертекст», а також висвітлено зв'язок та характер відношень «гіпертекст» – «Інтернет-дискурс». Простежено основні підходи до аналізу гіпертексту в сучасних вітчизняних дослідженнях. На основі актуальних лінгвістичних досліджень було виокремлено та узагальнено головні особливості гіпертексту, що дало можливість укласти вичерпне та багатопланове визначення досліджуваного поняття.

Ключові слова: Гіпертекст, текст, Інтернет-дискурс, нелінійна текстова структура.

Svitlana Taran

Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

LINGUISTIC NATURE OF HYPERTEXT

Summary. This article deals with theoretic background of the notion “hypertext”. With the development of technology, any branch of any science is experiencing an inevitable shift towards greater consideration of technological aspects in any research. In case of linguistics, this shift was fostered even greater with the help of more and more active usage of the Internet. This raised a question among linguists as to whether the Internet texts should be viewed differently from the traditional understanding of the text. Thus, the notion of hypertext was brought up. The article focuses on the notion of hypertext in linguistics, in particular the notion is contrasted to the traditional meaning of text, which is represented in the table. Following the traditional pattern “text-discourse” we also analyzed “hypertext-Internet-discourse” relation to find out what place hypertext takes in discourse paradigm. In this article, we trace back the origin of the term “hypertext” to computer sciences and literary studies, which showcases the terms’ interdisciplinary nature. At the beginning, the main features of hypertext were non-linear structure, heterogeneity, interactivity and some others. The development of the notion in Ukrainian scientific field is also viewed in the article, as well as modern tendencies and approaches to analyze hypertext in Ukrainian linguistics. Since its development, the notion has acquired some new features, like multimedia inclusiveness, collective authorship, fragmentation. So combining key-features from the beginning and those appeared recently, we came up with exact definition, which gives the most precise understanding of hypertext: non-linear structured amount of information, which is represented electronically in a form of interconnected (both meaningfully and with the help of hyperlinks) text fragments with possible media content. This definition allows including a greater amount of information available on the Internet.

Keywords: hypertext, text, Internet-discourse, non-linear text structure.

Постановка проблеми. У сфері масової комунікації беззаперечною важливістю Інтернету полягає у можливості створювати оперативні та універсальні системи обміну інформацією. Розмірковуючи про стратегічний статус інформації, маємо на увазі не лише текстову форму подання інформації, а й невербальні засоби – зображення і звуки (аудіо, відео). Саме цю інформацію створюють, зберігають, переробляють та передають інформаційні технології, стрімкий розвиток яких відкриває великі можливості для користувачів. Так, з виникненням Інтернет-мережі, гіпертекст як її результат став популярною темою для обговорення і перетворився в тему конференцій з інформатики і науково-технічної інформації, штучного інтелекту та лінгвістики, психології і теорії навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове осмислення такого явища, як гіпертекст, пройшло етапи від усвідомлення його в загальнонауковій картині [8] до вироблення підходів щодо опису [9]. Проте у вітчизняній науці гіпертекст постав у дослідження з початку 2000-х і до сьогодні, зокрема у працях Альшевої А.О (перекладознавчий аспект) [1], Белли М.В. (аспект соціальної комунікації) [2], Білецької Т.О. (ко-

мунікативний аспект) [3], Загнітка А.А. (структурний аспект) [4], Чемеркіна С.Г. (стилістичний аспект) [7]. Як бачимо, активне дослідження гіпертексту відбувається у формі різнопланового аналізу, оскільки відносно нове явище потребує різностороннього підходу до його дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на те, що на сьогодні існує відносно багато праць, де гіпертекст виступає об'єктом дослідження, проте серед науковців не має єдиної думки щодо його природи, а саме у встановленні родо-видового відношення з такими поняттями як «текст» та «дискурс», а також у визначенні ключових ознак гіпертексту.

Мета статті. Оскільки поняття гіпертекст залишається актуальним у науковому просторі, то метою даної статті вважаємо встановлення ключових ознак гіпертексту та визначення оптимального підходу до його аналізу. Поставлена мета вимагає розв'язання відповідних задач: 1) простежити історію виникнення терміну та встановити його основні риси; 2) розглянути поняття гіпертексту в сучасних вітчизняних дослідженнях та виявити основні тенденції до його аналізу; 3) базуючись на результатах другого завдання, визначити ключові ознаки гіпертексту.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці «гіпертекст» є відносно новим терміном, який використовується на позначення «особливої нелінійної форми організації мовного твору, що складається із пов'язаних між собою текстових елементів, що функціонують в комп'ютерному середовищі» [5, с. 8]. Інколи синонімічним є термін «електронний гіпертекст», проте такий термін, на нашу думку, є тавтологією, оскільки саме поняття «гіпертекст» вже включає в себе елемент комп'ютеризації тексту, його невід'ємного існування в електронному вигляді. Не дивлячись на різні варіації визначення цього поняття, більшість дослідників дотримуються думки, що гіпертекст – це текст з особливою організацією.

Хоча гіпертекст і вважається текстом, проте має ряд характерних відмінностей, які можна простежити, спроектувавши характеристики тексту на гіпертекст.

За аналогією «текст» – «дискурс», прослідковуються відповідні відношення «гіпертекст» – «Інтернет-дискурс». Інтернет-дискурс має багато конститутивних ознак, серед яких важливою є наявність гіпертексту. Тобто, Інтернет-дискурс представлений текстами, які самостійно розвиваються і які, на відміну від зафіксованих, мають властивість до спонтанного розвитку подій. «Фрагментарний гіпертекст, об'єднаний у єдине функціональне ціле за допомогою міжтекстових переходів, – це одночасно і зручна візуальна форма, і реалізація комп'ютерних технологій, що дозволяють зробити інтертекстуальність матеріальною» [3, с. 59]. І хоча Інтернет-дискурс має різноманіття жанрів та дискурсивних форматів, «у гіпертекстову оболонку можуть вписуватися тексти, що орієнтовані на будь-які традиційні жанри» [3, с. 59].

Поняття «гіпертекст» є міждисциплінарним та прийшло у мовознавство з комп'ютерних наук. Прийнято вважати, що теоретичне підґрунтя терміну, його змістове наповнення першим сформулював ще в липні 1945 року Веневер Буш у тексті 'As We May Think', перенісши концепцію на прилад 'memex'. Проте власне термін «гіпертекст» запропонував Тед Нельсон через два десятиліття [1, с. 19–20].

Хоча, паралельно з цим, у 2 половині ХХ століття у добу постмодернізму цей же термін активно розглядався у літературознавстві як «текст із фрагментами, що пов'язують його з іншими текстами. Дає змогу читачеві обрати один із

шляхів його прочитання. Отже, кожен текст вводиться у простір раніше написаних творів, набуває візуальної багатоплановості, може сприйматися у будь-якій послідовності. (...) Проте, Г. має й певні обмеження. Він може розгортатися лише в локальному контексті з вузьким колом доступних для огляду зв'язків (мала проза, вірш або одноактівка), однак не охоплює такі жанри, як поема або роман. Тому новий текст, не сягаючи рівня поліфонічності, обертається довкола обмеженої кількості текстів, на які він посилається. Цим Г. відрізняється від інтертексту, що може розгортатися в необмежених проєкціях міжтекстуальних зв'язків» [6, с. 229].

Тобто, наприкінці ХХ століття головними рисами гіпертексту були його нелінійність, неоднорідність, можливість переходу до інших суміжних текстів та вільного читання, інтерактивність.

Із розвитком та поширенням мережі Інтернет термін «гіпертекст» почав набувати детальнішого змістового наповнення. Дослідники 2000-х (Загнітко А.П., Чемеркін С.Г., Котовська О.В.) визначали гіпертекст і як об'єкт, і як предмет самого дослідження, концентруючись на самому понятті. Це дало можливість окреслити структуру, функції, стилістику та особливості організації досліджуваного явища як невід'ємної складової Інтернету. Відповідно до цього, до основних рис гіпертексту додалися:

- 1) дисперсність (інформація подається / надається у вигляді невеликих фрагментів-гнізд, «увійти» в цю структуру можна з будь-якої ланки);
- 2) мультимедійність або гіпермедійність – мережа Internet (використання всіх засобів впливу на читача, що технічно можливі в цій системі – від суто літературних (вибір оповідної стратегії і стилістики) через видавничі засоби (шрифти, верстка, ілюстрації) і до найскладніших комп'ютерних (звук, анімація, покликання на інші матеріали);
- 3) відкритість (у будь-яку хвилину може продовжуватись автором чи реципієнтом, з чого випливає наступна ознака);
- 4) відсутність єдиного автора;
- 5) принципова можливість існування тільки в комп'ютерному вигляді;
- 6) здійснення навігації у великих базах даних з врахуванням інтересів користувача [4].

Розвиток технологій не уповільнився, а навіть напавки – набирає обертів, що дозволило

Таблиця 1

Протиставлення характеристик тексту та гіпертексту

Характеристика	Текст	Гіпертекст
когезія	+	+
когерентність	+	+
інформативність	+	+
ситуативність	+	+
інтертекстуальність	+	+
лінійність	+	–
завершеність	+	–
авторство	точно	точно / неточно / невідоме
інтерактивність	–	+ (читач може бути автором)
однорідність	+	–

Джерело: розроблено автором за даними [1]

сучасним лінгвістам змінити парадигму досліджень. Так, у рамках антропоцентричного підходу останнього десятиліття центральне місце займають комунікація, прагматика та процеси взаємодії між індивідами. Ці сучасні тенденції у мовознавстві не могли не вплинути на підхід до аналізу гіпертексту, що у результаті зробило це поняття не центральним предметом дослідження, а радше інструментом, об'єктом, середовищем, яке допомагає у розкритті інших явищ.

Так, наприклад, за Білецькою Т.О. у рамках комунікативного підходу «гіпертекст – фіксація у віртуальному часі і просторі самого факту конкретної комунікативної події та ситуації» [3, с. 59]. Під терміном „гіпертекст” науковець розуміє електронний текст, що не обмежений лінійним сполученням структурних елементів і може мати довільну будову [3]. Такий електронний текст має особливу організацію, що реалізується за допомогою зв'язків між його елементами (вузлами), позначених за допомогою гіперпосилань, які представлені як перелік або список ключових слів чи словосполучень; підкреслене та виділене кольором ключове слово (словосполучення).

Проте науковець не розглядає гіпертекст як самостійне явище, а як складову Інтернет-дискурсу, оскільки той має ширше значення та є більш зручним інструментом для опису комунікативної взаємодії за посередництвом комп'ютера або альтернативного пристрою, здатного за своїми технічними характеристиками забезпечити комунікацію у віртуальній мережі.

В іншому ж сучасному вітчизняному дослідженні гіпертекст постає і як предмет, і як об'єкт дослідження, проте за його допомогою Белла М.В. [2], наче крізь призму, аналізує інше явище – віртуальну спільноту та соціальну комунікацію в ній за допомогою гіпертексту. Тобто, зберігаючи поняття «гіпертекст» у центрі дослідження, науковець робить акцент на соціальному аспекті комунікації.

Окрім того, Белла М.В. спростовує або ж піддає сумніву багато характерних ознак гіпертексту як інтерактивність, ієрархічність, нескінченність, а також наголошує на важливості сприйняття та розуміння гіпертексту адресатом та форм існування гіпертексту, що осучаснюються відповідно до науково-технічного прогресу.

На додачу, для того, щоб остаточного розмежувати сучасний підхід до розуміння поняття «гіпертекст», дослідниця вводить і новий термін – «роут». «Роут у теорії гіпертексту покликаний відігравати таку ж саму роль, яку в теоріях традиційних текстів відіграє поняття інтерпре-

тації. При цьому різниця між роутом та інтерпретацією полягає, на нашу думку, у сприянні упорядкування усього категоріального апарату теорії гіпертексту». Вона припускає, що «так само, як традиційний текст розцінюється як віртуальна сукупність інтерпретацій, гіпертекст слід розуміти як віртуальну сукупність роутів, що формуються в процесі навігації конкретної події» [2, с. 16].

Розглядаючи гіпертекст як особливий продукт, у дослідників постає і цілком логічне питання про його переклад. Альшева А.О. [1] одна з перших дослідила Вікіпедію як яскравий приклад електронного гіпертексту та виявила низку особливостей його перекладу як переклад леми, побудова статті, її оформлення, а також переклад інформаційних одиниць та гіперпосилань.

Проте, Альшева А.О. [1] під гіпертекстом розуміє жанр Інтернет-дискурсу, а не самостійне явище. Простеживши історію виникнення гіпертексту від Священного писання до популяризації терміну комп'ютерними технологіями, а також співставивши поняття «текст», «гіпертекст» та «дискурс», науковиця робить висновок про те, що Інтернет-дискурс – набагато ширше та гнучніше поняття, яке дозволяє включити в себе і «гіпертекст», який, хоч і має специфічну організацію, проте все ж, по суті, є «текстовим утворенням».

Висновки та перспективи. Отже, хоча ідея гіпертексту не є новою, особливу увагу було сконцентровано лише на початку ХХІ століття із розвитком Інтернет-мережі. Беручи до уваги вище розглянуті праці, вважаємо за необхідність виокремити такі ключові характеристики гіпертексту: нелінійність, фрагментарність, інтерактивність, електронність, мультимедійність, колективність (авторства та редагування). На основі даних характеристик під терміном «гіпертекст» матимемо на увазі нелінійно структурований об'єм інформації, представлений електронно у вигляді взаємозв'язаних (як змістовно, так і буквально – за допомогою посилань) текстових фрагментів з можливою мультимедійною складовою. Наше подальше дослідження розгортається у сфері фахової мови естетичної медицини, яка як сфера людської діяльності розвивається та популяризується досить швидко за допомогою мережі Інтернет. Тому вбачаємо за доцільне послугуватися саме отриманим визначенням, оскільки його висока інклюзивність дозволяє максимально залучити наявний інформаційний масив мережі Інтернет.

Список літератури:

1. Альшева А.О. Лінгвопрагматичні особливості перекладу електронного гіпертексту (на матеріалі "Вікіпедії"): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Одеса, 2017. 184 с.
2. Белла М.В. Соціально-комунікаційні особливості гіпертексту: дис. ... канд. наук з соц. комун.: 27.00.01. Рівне, 2018. 193 с.
3. Білецька Т.О. Актуалізація категорії дейксису у гіпертексті (на матеріалі текстів-описів товарів комерційних Інтернет-сайтів): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2017. 226 с.
4. Загнітко А.А. Структура і функції гіпертексту: статус і позиційні параметри комунікантів (17 бібліографічних записів). *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. 2009. Т. 26. С. 157–175.
5. Клочкова Е.С. Лингвопрагматические особенности электронного гипертекста на немецком языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 Самара: 2009. 180 с.
6. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
7. Чемеркін С.Г. Стилістика гіпертексту. *Мовознавство*. 2009. № 5. С. 79–87.
8. Conklin J. Hypertext: an introduction and survey. *Computer*. 1987. Vol. 20. N. 9. P. 17–41.

9. Engelbart D. C., English W. K. A research center for augmenting human intellect. *AFIPS Conference Proceedings (Fall Joint Conference)*. Montvale, 1968. P. 395–410
10. Jovanov S. Rečnik postmoderne: sa uputstvima za radoznale čitaoce. Beograd : Geopoetika, 1999. 180 s.

References:

1. Alsheva A.O. (2017) Linhvoprahmatychni osoblyvosti perekladu elektronnoho hiperktekstu (na materiali "Vikipedii") [Linguo-pragmatic peculiarities in translation of electronic hypertext (based on Wikipedia)] (PhD Thesis), Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University.
2. Bella M.V. (2018) Sotsialno-komunikatsiini osoblyvosti hipertekstu [Social-communication peculiarities of hypertext] (PhD Thesis), Rivne: Oles Honchar Dnipro National University.
3. Biletska T.O. (2017) Aktualizatsiia katehorii deiksysu u hiperteksti (na materiali tekstiv-opysiv tovariv komertsiiynykh Internet-saitiv) [The Category of Deixis in Hypertext (based on product descriptions on commercial websites)] (PhD Thesis), Kyiv: Taras Shevchenko Kyiv National University.
4. Zahnitko A.A. (2009) Struktura i funktsii hipertekstu: status i pozytsiini parametry komunikantiv (17 bibliografichnykh zapysiv) [Structure and functions of hypertext: status and position of participant in communication (17 bibliographical notes)]. *Donetskyi visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka* [Donetsk Journal of Shevchenko Scientific Community]. Vol. 26, pp. 157–175.
5. Klochkova E.S. (2009) Lingvopragmaticheskie osobennosti elektronnoho giperteksta na nemetskom yazyke [Linguo-pragmatic peculiarities of electronic hypertext in the German language] (PhD Thesis), Samara: Samara University.
6. Kovaliv Yu.I. (ed.) (2007) *Literaturoznavcha entsyklopediia* [Encyclopedia of Literary Studies]. Kyiv: Academy. (in Ukrainian)
7. Chemerkin S.H. (2009) Stylistyka hipertekstu [Stylistics of Hypertext]. *Movoznavstvo* [Linguistics]. Kyiv: Potebnia Institute of Linguistics, no. 5, pp. 79–87.
8. Conklin J. (1987) Hypertext: an introduction and survey. *Computer*. vol. 20, no. 9, pp. 17–41.
9. Engelbart D.C., English W.K. (1968) A research center for augmenting human intellect. *Proceedings of the AFIPS Conference Proceedings (Fall Joint Conference)*, Montvale, pp. 395–410.
10. Jovanov S. Rečnik postmoderne: sa uputstvima za radoznale čitaoce. Beograd : Geopoetika, 1999. 180 s.